

«حلقات»

درس صد و نهم

استاد: حجت الاسلام والمسلمین علم الهدی
آموزشیار: آقای عطایی کمال

در درس گذشته تقریر معصوم را که دومین نوع از ادله شرعی غیر لفظی بود مورد بررسی قرار دادیم و دلائل ملازمه سکوت معصوم با امضاء او را بر شمردیم . به دنبال بحث گذشته ممکن است این پرسش ها به ذهن خطور کند که آیا ممکن است سکوت امام در برابر رفتاری به معنای تأیید آن باشد ولی درباره رفتاری دیگر اینگونه نباشد؟ و اساساً با توجه به متفاوت بودن موارد سکوت معصوم در برابر یک رفتار ، آلی همه آنها مورد تأیید هستند و لی دسته خاصی از آنها را می توان مورد تأیید معصوم دانست؟

از اینجا است که شهید صدر (ره) در صدد بر آمده است تا موارد سکوت معصوم را دسته بندی کرده و بحث تأیید را بر هر کدام از آنها تطبیق داده و تحلیل کند.

در این درس شاهد شروع واکاوی این مواقف توسط شهید صدر (ره) بوده و ادامه بحث را در درس های بعدی پی خواهیم گرفت .

متن درس

و الموقف قد يكون فردياً و كثيراً ما يتمثل في سلوك عام يسمى ببناء العقلاء أو السيرة العقلانية، و من هنا كانت السيرة العقلانية دليلاً على الحكم الشرعي و لكن لا بذاتها، بل باعتبار تقرير الشارع لها و إمضائه المكتشف من سكوت المعصوم و عدم رده.

و في هذا المجال ينبغي التمييز بين نوعين من السيرة :

أحدهما: السيرة بلحاظ مرحلة الواقع، و تقصد بذلك السيرة على تصرف معين باعتباره الموقف الذي ينبغي اتخاذه واقعاً في نظر العقلاء، سواء كان مرتبطاً بحكم تكليفي، ك السيرة على إناطة التصرف في مال الغير بطيب نفسه، و لو لم يأذن لفظياً، أو بحكم وضعي كالسيرة على التملك بالحيازة في المنقولات.

و النوع الآخر: السيرة بلحاظ مرحلة الظاهر و الاكتفاء بالظن، و تقصد بذلك السيرة على تصرف معين في حالة الشك في امر واقعي عاكثاً بالظن مثلاً، من قبيل السيرة على الرجوع إلى اللغوى عند الشك في معنى الكلمة و اعتماد قوله، و ان لم يفد سوى الظن أو السيرة على رجوع كل مأمور في التعرف على أمر مولاه إلى خبر الثقة و غير ذلك من البناءات العقلانية على الاكتفاء بالظن أو الاحتمال في مورد الشك في الواقع.

اما النوع الأول فيستدل به على أحكام شرعية واقعية، كحكم الشارع بإباحة التصرف في مال الغير بمجرد طيب نفسه، و بان من حاز يملك، و هكذا .

انواع مواقف

مواقفی که امام با آنها مواجه می‌شود بر دو گونه است:

۱. فردی و خاص: عقیده‌ای در مقابل معصوم ابراز شده و یا عمل و رفتاری در مقابل معصوم از کسی سرزده است؛ مثلاً شخصی در برابر امام، هنگام وضو دستها را از پائین به بالا شست‌است و امام در برابر این کار او سکوت کرده است.
۲. جمعی و عام: فکر یا عملی در بین جامعه عقلاء رواج یافته و به صورت سیره و روش اجتماعی در آمده است (سیره عقلاء)

مثال:

الف) مملکت حیازت

ب) جواز تصرف در مال غیر به صرف طیب نفس صاحب مال، هر چند اذن (اجازه) زبانی و صریح نداده باشد.

نکته: سیره های عقلائی به این عنوان که سیره عقلاء هستند نمی توانند حجت باشند (سیره عقلاء فی نفسها و به خودی خود حجیت ندارد)

تحلیل حجیت سیره عقلاء

۱. روش شایع در کتب اصولی: شارع از عقلاء بلکه رئیس عقلاء است بنابراین سیره های عقلایی مورد تأیید شارع است.
۲. روش شهید صدر (ره): سیره عقلاء رفتار عامی است که در برابر دیدگان معصوم شکل گرفته و معصوم در مقابل آن سکوت کرده، بنابراین دارای حجیت است.

تطبیق بحث تقریر بر سیره های فردی و جمعی

در رفتار فردی و خاص، سکوت معصوم بدون هیچ شبهه‌ای دال بر رضای اوست و الا باید اعتراض می‌کرد.

در سیره های عقلائی و عام. بحث های متعددی صورت گرفته که برای ورود به آن نخست بایستی سیره های عقلائی را بررسی کرد.

واکاوی سیره های عقلایی

در یک تقسیم بندی می توان سیره عقلاء را به دو نوع متفاوت تقسیم کرد :

۱. سیره هایی که به لحاظ مرحله واقع (کشف حکم واقعی) در بین عقلاء شکل گرفته اند.

توضیح: هرگاه عقلاء فکر و یا رفتار خاصی را شایسته اتخاذ ببینند ، بگونه ای که سلوک اجتماعی براساس آن شکل بگیرد، چنین سیره هایی به وجود می آید این دسته از سیره ها در صورت تأیید معصوم، قابلیت استدلال برای احکام واقعی را دارند اعم از اینکه آن حکم واقعی یک حکم تکلیفی باشد یا وضعی

مثال برای حکم تکلیفی: سیره عقلاء به تصرف در مال غیر به صرف رضایت قلبی مالک و بدون اذن صریح او ، که از آن حکم تکلیفی اباحه شرعی چنین تصرفی، استنباط می شود .

مثال برای حکم وضعی: سیره عقلاء بر تملک منقولات حلیت شده، که از آن حکم وضعی مملک بودن حلیت استنباط می شود .

نوع دوم از سیره های عقلایی

۲. سیره هایی که به لحاظ مرحله ظاهر بین عقلاء شکل گرفته اند

توضیح: هرگاه عقلاء در هنگام شک در امور واقعی به یک رفتار و روش ظن آور اکتفاء کنند و براساس آن ، سلوک اجتماعی خود را شکل دهند، چنین سیره هایی شکل می گیرند . این دسته از سیره ها در صورت تأیید معصوم ، قابلیت استدلال برای احکام ظاهری را دارند.

مثال:

۱. سیره عقلاء در اکتفاء به ظن حاصل از قول لغوی به هنگام شک در معنای یک لغت که از آن ، حکم ظاهری جواز اکتفاء به قول لغوی در تعیین معنای لغت استعمال شده توسط شارع، استنباط می شود .
۲. سیره عقلاء در اکتفاء به ظن ناشی از خبرثقه به هنگام شک در حکم واقعی که از آن، حکم ظاهری جواز اکتفاء به ظن ناشی از خبر ثقه استنباط می شود .

۱ - رفتاری که مورد سکوت معصوم واقع می شود گاه عمل فردی شخصی خاص است و گاه سلوک اجتماعی و سیره رایج عقلاء .

۲ - شهید صدر در صدد است حجیت سیره های عقلائی را از طریق تقریر معصوم به اثبات برساند.

۳ - آن دسته از سیره های عقلائی که به لحاظ مرحله واقع شکل گرفته اند در صورت تأیید معصوم قابلیت استدلال برای احکام واقعی را دارند.

۴ - آن دسته از سیره های عقلایی که به لحاظ مرحله ظاهر شکل گرفته اند در صورت تأیید معصوم قابلیت استدلال برای احکام ظاهری را دارند.

۵ - بر حجیت سیره های عقلائی از طریق تقریر معصوم اشکالاتی شده است که شهید صدر در صدد پاسخگویی به آنهاست.